

## ADABIY TA'LIMDAGI DIDAKTIK TAHLILNING O'RNI

Maxamatova Marjona Abduvali qizi

Filologiya fakulteti, 4-bosqich talabasi

Samarqand davlat universiteti

E-mail: [marjonamaxamatova052@gmail.com](mailto:marjonamaxamatova052@gmail.com)

**Annotatsiya:** Mazkur maqola umumta'lim maktablari o'quvchilarining adabiyot fanidan bilim olish samaradorligini oshirishda didaktik tahlillarni takomillashtirishga doir tavsiyalar ishlab chiqish va ta'lim jarayoniga tadbiiq etish.

**Kalit so'zlar:** Tahlillar, didaktik tahlil, o'qituvchi, o'quvchi, frontal(ommaviy) tahlil, adabiy ta'lim.

## THE ROLE OF DIDACTIC ANALYSIS IN LITERATURE EDUCATION

**Abstract:** This article aims to develop and apply to the educational process recommendations for improving didactic analysis in improving the effectiveness of secondary school students' knowledge of literature.

**Key words:** Analysis, didactic analysis, teacher, student, frontal (mass) analysis, literary education.

Bilamizki, Didaktika- ta'lim-tarbiya muassasasi sharoitida muallimning rahbarligi ostida amalga oshadigan o'quv jarayonidir. Didaktikada ana shu jarayonning qonuniyatlari tadqiq qilinadi, har xil tipdagi Ta'lim-tarbiya muassasalarida u yoki bu darajada beriladigan Ta'lim mazmunini belgilashning ilmiy asoslari, o'qitish vositalari va metodlarining samaradorligini oshirish yo'llari hamda ta'limning tashkiliy shakllari ishlab chiqiladi.[1,55]

Darsning tahlilini quyidagi turlarga bo'lish mumkin :

1. Ilmiy tahlil. 2. Psixologik tahlil. 3. Metodik tahlil. 4. Didaktik tahlil.

## 5. Umumpedagogik tahlil.

Didaktik tahlil – ta’lim turlari samaradorligi, uni belgilovchi qonunlar va qoidalarning darsda qanchalik to‘g‘ri hamda mukammal bajarilganligini tahlil qilish demakdir. Ayni vaqtda, badiiy asarni didaktik tahlil qilish filologik tahlil etishdan jiddiy farq ham qiladi. O‘quv tahlili ilmiy tahlil singari faqat ilmiy-estetik faoliyat bo‘lib qolmay, balki pedagogik-psixologik jarayon hamdir. Chunki pedagogik maqsadga yo‘naltirilganlik didaktik tahlilning asosiy belgisidir. Agar filologik tahlil, asosan, faqat olimning aqliy faoliyati natijasi bo‘lsa, o‘quv tahlili o‘qituvchining talabalar bilan bevosita muloqoti mobaynida amalga oshiriladigan tadbirdir.

Badiiy asarni didaktik tahlil etish jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati uch yo‘nalishda uyushtirilishi mumkin. Bu hol o‘quv tahlilining uch turini keltirib chiqaradi. Birinchi yo‘nalishda adabiyot o‘qituvchisi faqat badiiy matnga suyanadi va uning ichki tartibiga daxl qilmagan, uni o‘zgartirmagan holda asar zimmasidagi ma’noni, jozibani o‘quvchilarga ko‘rsata boradi. Bu yo‘nalish tekstual tahlil deyiladi va bunda o‘qituvchi ko‘proq faoliyat ko‘rsatadi. Ikkinchi yo‘nalishda o‘qituvchining e’tibori asardagi personajlarga qaratiladi va badiiy ma’no obrazlar ruhiyatini anglab borish jarayonida tabiiy ravishda kelib chiqadi[5,89].

Tabiiyki, bu jarayonda o‘quvchilarning ma’naviy olamida ham, aqliy dunyosida ham muayyan o‘zgarishlar sodir bo‘ladi. O‘quv tahlilining bu yo‘nalishi muammoli tahlil deyiladi. Tahlilning yo‘nalishlari bir-birini inkor qilmaydi. Adabiy ta’lim amaliyotida tahlilning uch yo‘nalishi deyarli hamisha aralash, qorishiq holda keladi. Tekstual tahlilni obrazlarga tayanmay turib amalga oshirib bo‘lmaydi. Muammoli tahlilni ham badiiy matnga asoslanmay bajarish mumkin emas. Har qanday muammo matndan kelib chiqishi, qar qanday mustaqil fikr ham matnning sehra jozibasini ochishga xizmat qilishi joiz. Chunki badiiy asar yuzasidan amalga oshiriladigan har qanday faoliyat faqat matnga tayanishi, matndan kelib chiqishi, matnning jozibasini ochishga xizmat qilishi lozim. Shundagina, bu timsollar tuygan tuyg‘ular o‘quvchilarga ham yuqadi, ta’sirlantiradi, binobarin, tarbiyalaydi. O‘quvchilarning badiiy timsollarni darhol ijobiy va salbiy guruhlariga ajratishlariga yo‘l qo‘ymaslik,

har bir badiiy timsolning qarama-qarshi tabiatli kishi nuqtai nazaridan qanday baholanishi mumkinligiga e'tibor qaratilishi lozim. Hayotdagi odamlarni jo'ngina yaxshi va yomonga ajratish noto'g'ri bo'lganidek, badiiy timsollarni ham ijobiy va salbiyga ajratib tashlash to'g'ri emasligi o'quvchilar ongiga singdirilishi zarur.

O'z tabiati yo'nalishi va adabiy ta'lim qo'ygan vazifaning xarakteriga qarab, timsoliy tahlil natijasida har bir o'quvchi ruhiyatida muayyan sifatlar hosil bo'ladi. Badiiy asar muammoli tahlil etilganda, o'quvchilar badiiy va hayotiy muammoni o'z tushuncha va tajribalaridan kelib chiqib hal etishga o'rganishadi. Muammoli tahlil puxta bo'lishi uchun o'quvchilar badiiy matn bilan yaxshi tanishibgina qolmay, uni to'liq hazm qilgan bo'lishlari ham kerak. Chunki o'zlashtirilgan fikr fikr uyg'otadi, singdirilgan hissiyot tuyg'u qo'zg'atadi[6,71]. Muammoli usul bilan tahlil etishda o'quvchilarni shunchaki bahsga tortish kerak emas, balki ularning butunkuchi badiiy matnning mag'zini ochishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Muammoli tahlil kutilgan samarani berish uchun matnga o'quvchilar hayotiy tajribalari va egallagan bilimlari darajasidan kelib chiqib erkin yondasha olishlari zarur. Misol uchun, Sofoklning "Shoh Edip" asari muammoli yo'l bilan tahlil etiladigan bo'lsa, o'qituvchi : "Edip gunohkormi?" tarzida savol qo'yishi va o'quvchilardan o'z fikrlarini faqat badiiy matnga tayangan holdagina asoslashlarini talab etishi mumkin. Gunoh, gunohkorlik, ayb va aybdorlik, qismat, inson ma'naviyati singari tushunchalar atrofida fikr yuritish jarayonida o'quvchilar Edip shaxsining ulkan fojiasini yaqindan, bevosita his etadilar[2,134].

Didaktik tahlilga tayyorgarlik va amalga oshirish har bir adabiyot o'qituvchisi uchun doim ham ikki bosqichli jarayon hisoblanadi. Birinchi bosqich o'qituvchining darsga tayorlanish jarayoni bo'lib, bunda o'rganiladigan asar o'zicha tahlil etiladiki, buni muallimning individual tahlili deyish mumkin[4,67].

Ikkinchi bosqichda esa, o'qituvchi va o'quvchilar hamkorligida muayyan asar tahlil qilinadiki, uni o'quvchilar yordamida tahlillash deyish mumkin. Negaki, o'qituvchi badiiy asar bilan yolg'iz uchrashganda, uni xayolan didaktik tahlil qilganda, ertangi pedagogik vaziyatni, o'quvchilar hissiyotining namoyon bo'lish

tarzini, o‘zining kayfiyatini oldindan to‘liq bilishi mumkin emas. Chunki adabiyot darsi- ijod. Ijodda esa hamma narsani oldindan to‘liq rejalashtirib bo‘lmaydi. Shu bois adabiyot o‘qituvchisi topqir, hozirjavob, har qanday vaziyatdan chiqib ketaoladigan, ayni vaqtda, badiiy asarning estetik ma’nosini nazardan qochirmaydigan shaxs bo‘lishi lozim.

Natijada, o‘qituvchi frontal (ommaviy) tahlil jarayonida muhim badiiy unurni nomuhimdan ajratishga ulgurolmay qoladi. O‘quvchilarda esa bunday ko‘nikma hali shakllanmaganligi uchun asar zamiridagi badiiy estetik ma’no payqalmay qolib ketishi mumkin. Bunday bo‘lmasligi uchun o‘qituvchi individual tahlildan erinmasligi, tahlil jarayonida talabalarning hissiyotlarini uyg‘otadigan, ularda ezgu ma’naviy sifatlar paydo qilishi mumkin bo‘lgan holatlarni hosil qilish yo‘llarini oldindan rejalashtirishi kerak[3,116].

Ta’lim tizimida didaktik tahlillar o‘rni juda katta. Chunki pedagog uchun professional mahorat bu uning faol faoliyatini osonlashtiradigan didaktik tahlillarni yaratish va o‘quvchilarni fanga qiziqtirish, bilm darajasini oshirishi bilan ham ahamiyatlidir[5,78]. Kichik tadqiqotlarimizdan shuni aniqladikki, adabiyot darslarida didaktik tahlillardan foydalanish orqali ta’lim jarayonini ikki baravar unumli tashkil qilish va o‘quvchilarning qiziqishlarini oshirish mumkin. Jahon tajribalaridan ham anglashiladiki, o‘rinli foydalanilgan didaktik tahlillar orqali o‘quvchi berilayotgan materiallarni chuqurroq va mukammalroq o‘zlashtirish imkoniyatiga, ta’lim olishga bo‘lgan ishtiyoqining yanada ortishiga, olingan bilimlarning xotirasida uzoq muddat saqlanishi va amaliyotda qo‘llashga yordam beradi. Adabiy ta’limdagi didaktik tahlilning o‘rni beqiyos hisoblanadi. Didaktik tahlilda o‘qituvchi va o‘quvchi birdek harakat qiladi.



**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Mavlonova R, Voxidova N, Raxmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. –T.; “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2010, -462 b.
2. Белинский В. Г. Адабий орзулар. –Т.: Ф. Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1977.
3. Yo‘ldosh Q., Yo‘ldosh M. Badiiy tahlil asoslari. T.: Kamalak, 2016.
4. Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. – Toshkent: 2006 yil
5. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitishning ilmiy - nazariy asoslari . T. , 1996
6. Абу Райхон Беруний. Избранные произведения. Т.Х. част III. -Т.: «Фан», 1973-1976 год.

